

รายงานเรื่องประชาธิปไตย ขบวนการประชาธิปไตยและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

อมรา พงศาพิชญ์

คำนำ

ผู้เขียนจะขอมองขบวนการประชาธิปไตย ในลักษณะของขบวนการประชาสังคมใน 3 ช่วงเวลา (ในที่นี้จะขอใช้คำว่าขบวนการประชาสังคมในความหมายว่าเป็นกิจกรรมที่ไม่ใช่ภาครัฐและไม่ใช่ภาคธุรกิจ) ช่วงแรกเริ่มจากขบวนการประชาธิปไตย ซึ่งเกิดขึ้นก่อนและหลัง พ.ศ. 2475 ในรูปของขบวนการผู้หญิงและขบวนการสงฆ์ และขบวนการเหล่านี้ก็ถูกสยบไปในช่วงเผด็จการทหาร ขบวนการประชาธิปไตยในช่วงที่สองเกิดขึ้นใหม่ในรูปของขบวนการนักศึกษา ซึ่งนำมาสู่เหตุการณ์เดินขบวนนักศึกษา วันที่ 14 ตุลาคม 2516 และเหตุการณ์ปราบปรามขบวนการนักศึกษาและยึดอำนาจในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ช่วงที่สองนี้เรียกว่า “ยุคประชาธิปไตยเบ่งบาน” ความเบ่งบานของประชาธิปไตยปรากฏในรูปของเสรีภาพในการแสดงออกเป็นหลัก เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนที่เน้นเรื่องการพัฒนาเพิ่มเติมจากองค์กรการกุศลที่จดทะเบียนกับสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ เกิดองค์กรทางศาสนาที่ทำงานด้านการพัฒนาเพิ่มเติมจากกิจกรรมด้านศาสนา รวมทั้งการเกิดสหพันธ์ชาวไร่ชาวนาสหภาพแรงงาน นอกเหนือจากการเกิดผู้นำชาวนา ผู้นำแรงงาน และกิจการ “ฝ่ายซ้าย” ต่าง ๆ มากมาย ถึงขนาดที่รัฐบาลมองเห็นความจำเป็นที่จะควบคุมกิจกรรมของภาคประชาสังคม ดังปรากฏในรูปของ พรบ. ฅาปนกิจสมาคม พ.ศ. 2517 ซึ่งควบคุมการจัดตั้งองค์กรในระดับหมู่บ้านให้อยู่ภายใต้การดูแลของกรมประชาสงเคราะห์ และ พรบ. แรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 ทำหน้าที่ควบคุมกิจกรรมของพนักงานโรงงานและการก่อตั้งสหภาพแรงงานภายใต้การควบคุมดูแลของกระทรวงแรงงาน เดิมการควบคุมทางด้านแรงงานอยู่ภายใต้กฎหมายคณะปฏิวัติ

ขบวนการประชาธิปไตยหลบลงใต้ดินหรือหนีเข้าป่าไปจนมีการประกาศนิรโทษกรรมตามนโยบาย 66/23 หลังจากนั้นขบวนการประชาธิปไตยเติบโตในรูปของขบวนการประชาสังคม ในช่วงที่สามนี้องค์กรประชาสังคมมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและปรับบทบาททำงานด้านการพัฒนาสังคมเพื่อปลูกฝังประชาธิปไตย ดำเนินการในรูปเครือข่ายเพื่อรณรงค์ในประเด็นการพัฒนาต่าง ๆ และในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 เครือข่ายองค์กรประชาสังคมสามารถผนึกพลังเคลื่อนไหวต่อต้านการเข้ามาสู่อำนาจของพลเอก สุจินดา คราประยูร ซึ่งอาจนำไปสู่การปกครองแบบเผด็จการทหาร และในช่วงที่สามนี้ขบวนการประชาธิปไตยได้พัฒนาเป็นการรวมตัวในรูปเครือข่ายพันธมิตร ซึ่งเป็นเครือข่ายของเครือข่ายองค์กร จนกระทั่งเคลื่อนไหวมาเป็นขบวนการประชาธิปไตยที่สามารถรวมตัวได้อย่างมีพลังในพ.ศ. 2549 ผู้เขียนเสนอว่า ขบวนการประชาธิปไตยในพ.ศ. 2549 คือขบวนการที่เคลื่อนไหวเพื่อเป้าหมายให้เกิดสังคมประชาธิปไตยธรรมาภิบาลที่มีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ (1) ผู้นำต้องมีจริยธรรม (2) เป้าหมายของสังคมคือการมีประชาธิปไตยที่มีความเป็นธรรมทางสังคม และ (3) ภาคประชาสังคมต้องทำหน้าที่ตรวจสอบกลไกการทำงานของภาครัฐและภาคธุรกิจอย่างใกล้ชิด ส่วนการเคลื่อนไหวอีกสองครั้ง ใน พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๓ และ ๒๕๕๖-๒๕๕๗ เป็นการชี้ให้เห็นชัดเจนว่า เป้าหมายที่กำหนดไว้ในการเคลื่อนไหวในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ ขบวนการเคลื่อนไหวใน พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๗ มีความชัดเจนเพิ่มขึ้นอีกว่า สังคมไทยจำเป็นต้องปฏิรูป

ในวันนี้ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) จะต้องมีความชัดเจนว่า การปฏิวัติเพื่อการปฏิรูปครั้งนี้มีเป้าหมายเดียวกับเป้าหมายของขบวนการประชาสังคม มิฉะนั้นเหตุการณ์ความไม่สงบก็จะเกิดขึ้นได้อีกครั้งหนึ่ง ในวันนี้ประชาธิปไตยต้องมีรูปแบบและเนื้อหาที่แตกต่างไปจากเดิมที่เคยผ่านมาแล้ว ในวันนี้สังคมไทยกำลังเรียกหาประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ ที่มีประเด็นเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ ไม่ใช่ประชาธิปไตยแบบใดก็ได้

1. ขบวนการประชาธิปไตยช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ถ้าจะพิจารณาพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ 24 มิถุนายน 2475 เป็นต้นมา เราพบการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบหลายครั้ง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบครั้งแรก คือการเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

การต่อสู้ทางความคิดในการให้ความหมายของประชาธิปไตย ดำเนินการตั้งแต่มก่อน พ.ศ. 2475 ในรูปของขบวนการผู้หญิงและขบวนการสงฆ์ แท้ที่จริงแล้ว แม้นักวิชาการบางคนจะมองว่า พลังประชาชนยังอ่อนแอ แต่เราสามารถรับรู้ถึงบทบาทของนักคิดและนักหนังสือพิมพ์ เช่น เทียนวรรณ และนรินทร์ ภาชิต ในการนำเสนอความคิดเรื่องประชาธิปไตยและความเป็นธรรมทางสังคมได้ (ชัยอนันต์ สมทวนิช 2517 และ ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา 2544) นอกจากนี้ในช่วงการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 ปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในการเรียกร้องสิทธิ นับตั้งแต่การที่อำแดงเหมือนและอำแดงจั่น ยื่นฎีกาทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 เพื่อเรียกร้องสิทธิในการตัดสินใจชะตาชีวิตของตนเองที่จะไม่แต่งงานกับผู้ที่บิดามารดาเลือกให้ กรณีอำแดงเหมือนคือการถูกพ่อแม่ทุบตีกักขังและบังคับขืนใจให้เป็นภรรยาชายผู้ที่ไม่สมควรใจ เพราะตนเองรักอยู่กับนายริด จึงเรียกร้องสิทธิที่จะเลือกคู่ด้วยตนเอง ส่วนกรณีอำแดงจั่น เพราะถูกนายเอี่ยมสามีนำชื่อไปขายให้ผู้อื่นเพราะถือว่าเมียก็เหมือนทาสในเรือนเบี้ย มีผลให้สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ประกาศยกเลิกประเพณีคลุมถุงชนตามประกาศพระราชบัญญัติลักพา พ.ศ. 2406 และตามด้วยการตราพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2411 ห้ามผู้ขายชายเมีย บิดามารดาขายบุตร (กฤตยา และกนกวรรณ 2545:40)

หลังจากนั้นปรากฏการณ์ที่ชัดเจนที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นขบวนการผู้หญิงคือ ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เมื่อมีผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาจัดพิมพ์หนังสือและนิตยสารชื่อ “สตรีนิพนธ์” และ “สตรีศัพท์” เพื่อนำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงและความเท่าเทียมกับผู้ชาย ขบวนการผู้หญิงในช่วงนั้นเรียกร้องเรื่องความเสมอภาคทางการศึกษา และการมีคู่แบบผัวเดียวเมียเดียว บรรยายภาพประชาธิปไตยในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้ผู้หญิงมีโอกาสแสดงความคิดเห็นขึ้นบ้าง จากการเรียกร้องความเสมอภาคทางการศึกษาทำให้ผู้หญิงมีโอกาสเข้าศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2459 ส่วนในเรื่องความเสมอภาคในการแต่งงานและระบบครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียวตามกฎหมายก็ได้เกิดขึ้นหลังการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว ในปี พ.ศ. 2478

ในเมื่อปี พ.ศ. 2475 ยังปรากฏว่ามีการจัดตั้งสมาคมสตรีไทยแห่งสยามโดยบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “หญิงไทย” ซึ่งจบการศึกษาทางด้านกฎหมาย ขบวนการเรียกร้องความเสมอภาคในช่วงนี้เรียกได้ว่าเป็นขบวนการผู้หญิงแนวเสรีนิยมที่เรียกร้องความเท่าเทียมและเสมอภาคสำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงชนชั้นแรงงาน ผลที่ได้คือการออกกฎหมายเพื่อเพิ่มสิทธิให้แก่ผู้หญิง

เมื่อรัฐบาลในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เชิญชวนให้ผู้หญิงลงสมัครรับเลือกตั้ง บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “หญิงไทย” คัดค้าน เนื่องจากเห็นว่า การเปิดโอกาสให้ผู้หญิงขึ้นชั้นกลาง 2 – 3 คน ได้มีโอกาสเท่าเทียมกับผู้ชายไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงอื่นอีก 7 ล้านคน จะได้รับโอกาสเช่นเดียวกัน ผู้หญิงกลุ่มนี้เชื่อว่าการปลดปล่อยให้ความเสมอภาคแก่ผู้หญิงควรเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองด้านอื่น ๆ ด้วย เมื่อบทความที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ “หญิงไทย” มีความรุนแรงขึ้น รัฐบาลได้สั่งปิดหนังสือพิมพ์หญิงไทย (ศิริพร 2536:28-35)

ในช่วงเดียวกันได้มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการฟื้นฟูสามเณรีและภิกษุณีขึ้นในประเทศไทยด้วย โดยเป็นการเคลื่อนไหวของ นรินทร ภาษิต ผู้มีความคิดหัวก้าวหน้าในยุคนั้น เขาศึกษาพุทธศาสนาอย่างจริงจังและเกิดความศรัทธา จึงจัดตั้ง “พุทธบริษัทสมาคม” และออกหนังสือ “สารธรรม” และ “โลกกับธรรม” ขึ้น เป็นเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและทัศนะทางศาสนาที่สำคัญ รวมทั้งการเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องให้มีการฟื้นฟูให้สตรีสามารถบวชเป็นสามเณรีและภิกษุณีได้ตามที่บัญญัติไว้ในสมัยพุทธกาล ซึ่ง นรินทร เสนอว่าเนื่องจากในยุคนั้นการเข้าถึงหลักพระธรรมของเพศชายและเพศหญิงยังเป็นไปอย่างไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน การไม่มีสามเณรีและภิกษุณีในสังคมไทยถือเป็นการสกัดกั้นสิทธิธรรมของสตรีเพศมิให้เข้าสู่บรรพชิต นรินทรเริ่มรณรงค์ด้วยการสนับสนุนให้นางสาวสาระ และ นางสาวจงดี บุตรสาว รวมทั้งผู้สนใจบวชเป็นสามเณรี พร้อมอุทิศอาคารด้านหลังของ “สถานพุทธบริษัท” เป็น “วัดรณารวิวงศ์” เพื่อเป็นสถานประกอบกิจการทางศาสนาฝ่ายสามเณรี เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2471 แต่การเรียกร้องครั้งนี้ ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากในวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2472 เจ้าหน้าที่ได้จับกุมสามเณรีมาดำเนินคดีและศาลจังหวัดนนทบุรีได้ตัดสินจำคุก นรินทรได้ทำฎีกาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวินิจฉัย โดยพระองค์ท่านทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยฎีกา มีความโดยสรุปว่า เห็นควรให้นรินทรเลิกล้มความคิดเรื่องที่จะฟื้นฟูภิกษุณีเสีย ทำให้นรินทรต้องยุติการเคลื่อนไหวเรื่องนี้ลง (ศักดิ์นา 2544: 13-17)

กล่าวได้ว่า ขบวนการผู้หญิงได้หยุดกิจกรรมลงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 กำหนดให้มีการควบคุมการจัดตั้งองค์กรให้เป็นการตั้งองค์กรส่งเสริมวัฒนธรรมเท่านั้น ห้ามยุ่งเกี่ยวกับการเมือง การเคลื่อนไหวจึงขาดตอนไป จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ขึ้น ดังนั้นองค์กรด้านสตรีที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2485 – 2516 จึงเป็นองค์กรการกุศลที่ไม่มีการเคลื่อนไหวใด ๆ ทั้งสิ้น (อมรา 2548)

นอกจากนี้ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ยังมีการเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์กลุ่มหนึ่งเรียกตนเองว่า “คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา” (คณิงนิตย 2528) การเคลื่อนไหวมีเป้าหมายเพื่อรวมธรรมยุติกนิกายและมหานิกายให้เป็นนิกายเดียวกัน เรียกว่า “คณะสงฆ์ใหม่” หรือ “คณะสงฆ์สยามวงศ์” การเคลื่อนไหวก่อตั้งในปลายปี พ.ศ. 2477 เมื่อพระภิกษุสงฆ์ในกรุงเทพฯ และธนบุรี ประมาณ 300 รูป นัดประชุมกันที่บ้านภัทรวินิจฉัย ความขัดแย้งเกิดจากปัญหาภายในคือความไม่เป็นธรรม ในการปกครองของคณะสงฆ์ ตาม พรบ. คณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และปัจจัยภายนอกคือสภาพสังคมการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ประสบความสำเร็จเมื่อมีการประกาศใช้ พรบ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 แต่เป็นเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพราะ พรบ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ถูกยกเลิกและมีการประกาศ พรบ.สงฆ์ พ.ศ. 2505 ขึ้นแทน โดยคณะปฏิวัติสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะ

รัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี โครงสร้างองค์กรสงฆ์ที่ปรากฏใน พรบ. ฉบับปี 2505 นี้ กำหนดให้มี ตำแหน่งเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล สอดคล้องกับโครงสร้างการบริหารงานแผ่นดินของฝ่ายธรรมวาท นอกจากนี้นี้ยังกำหนดให้มีมหาเถรสมาคมทำหน้าที่เป็นองค์กรระดับสูงสุดดูแลกิจการของสงฆ์ แยกต่างหากจากกิจการของธรรมวาท

พรบ. วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 และภาพรวมของขบวนการประชาสังคมนิยม

การประกาศใช้ พรบ. วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 มีผลทำให้องค์กรประชาสังคมนิยม ดำเนินการในลักษณะโดดเดี่ยว ตัวใครตัวมัน และไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นขบวนการ เนื่องจากถูกควบคุมโดยรัฐอย่างเข้มงวด องค์กรประชาสังคมนิยมทำหน้าที่บริการสังคม ให้ความช่วยเหลือในรูปการกุศลเป็นส่วนใหญ่ องค์กรที่ทำงานในช่วงนี้เป็นองค์กรขนาดเล็ก ดำเนินการโดยชนชั้นสูง ในรูปขององค์กรทางศาสนาหรือองค์กรการกุศล มีลักษณะสนับสนุนรัฐบาลเนื่องจากรัฐบาลไม่สามารถให้สวัสดิการสังคมแก่ประชาชนได้เพียงพอ องค์กรเหล่านี้จึงช่วยเสริมภาพลักษณ์ของรัฐบาลให้ดูดีขึ้น แต่มีบทบาทต่อสังคมโดยรวมไม่มาก เพราะจำนวนองค์กรมีจำกัด ดำเนินกิจการเป็นครั้งคราว เช่นเมื่อเกิดอุบัติเหตุหรือเหตุฉุกเฉิน หรือในรูปของการให้ทุนการศึกษาและการบริจาคให้โรงพยาบาล ผู้ด้อยโอกาส หรือผู้ยากไร้เป็นครั้งคราว อาจริเคราะห์บทบาทของ กิจกรรมของประชาสังคมนิยมในช่วงนี้ด้วยทฤษฎีรัฐสวัสดิการหรือ Welfare State Theory ซึ่งมองว่าองค์กรสาธารณะประโยชน์ทำหน้าที่ให้บริการในสังคมที่รัฐให้สวัสดิการแก่ประชาชนไม่ได้เพียงพอเพียง

นอกจากนี้ในช่วงนี้ยังมีสมาคมแข่งและสมาคมจีนที่จัดตั้งขึ้นตามภาษาพูด ซึ่งมีบทบาทคอยให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นพวกเดียวกัน เช่น แข่งเดียวกัน พูดภาษาเดียวกัน หรือนับถือศาสนาเดียวกัน บทบาทองค์กรเหล่านี้อธิบายด้วยทฤษฎีพหุลักษณะ หรือ Heterogeneity Theory ซึ่งมองว่าในสังคมที่หลากหลายทางวัฒนธรรม รัฐไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนและสังคมได้อย่างทั่วถึงเพราะมีความต้องการที่แตกต่างกัน ในขณะเดียวกันเมื่อประเทศชาติยังยากจน กลไกตลาดก็ไม่สามารถทำหน้าที่สนองความต้องการทางสังคมได้ องค์กรประชาสังคมนิยมจึงทำหน้าที่สนองความต้องการให้แก่กลุ่มของตน (อมรา 2546)

กล่าวโดยสรุปคือ ในช่วงของการสร้างรัฐชาติในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและครั้งที่สอง นโยบายของรัฐบาลเน้นเรื่องการสร้างความมั่นคงของชาติพร้อมกับการนำอุดมการณ์พัฒนาแนวทุนนิยมมาใช้ รัฐบาลจึงควบคุมองค์กรประชาสังคมนิยมให้ทำหน้าที่ส่งเสริมอำนาจรัฐบาล เห็นได้ชัดในการควบคุมสมาคมศาสนาและสมาคมคนจีนให้มีบทบาททางด้านบริการทางสังคมเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้องค์กรเหล่านี้ทำหน้าที่ทางการเมืองโดยดำเนินการช่วยเหลือฝ่ายตรงข้าม คือ ขบวนการคอมมิวนิสต์ซึ่งแพร่หลายอยู่ทั่วไปในขณะนั้น

2. ขบวนการประชาธิปไตยช่วง 14 ตุลาคม 2516 – 6 ตุลาคม 2519

เมื่อขบวนการทางสังคมที่ปรากฏในรูปแบบที่เรียกร้องเสรีภาพมีจำนวนมากขึ้นและขยายตัวจนถึงขนาดที่มีผู้เห็นว่า “ประชาธิปไตยแบ่งบานเกินไป” จึงมีขบวนการทางสังคมฝ่ายขวาเกิดขึ้นเพื่อถ่วงดุลจนเกิดการปะทะกัน หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ขบวนการประชาธิปไตยถูกสยบให้ดำเนินการใต้ดิน จนกระทั่งเมื่อมีการประกาศนโยบาย 66/2523 องค์กรพัฒนาเอกชนจึงคืนชีพในรูปขององค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนาในระดับรากหญ้า ช่วงนี้คือช่วงการเรียนรู้และหาความหมาย หาคำตอบเกี่ยวกับการพัฒนา ระยะหนึ่งมองว่าคำตอบอยู่ที่ชุมชน อยู่ที่หมู่บ้าน กิจกรรม

เน้นที่การพัฒนาชนบทและเมือง รวมทั้งการดูแลกลุ่มด้อยโอกาสต่าง ๆ เกิดการปรับแนวคิดจากการให้ความช่วยเหลือผู้ยากไร้ในระดับปัจเจกบุคคลหรือเฉพาะกลุ่ม เป็นการขยายขอบเขตการทำงานจากปัจเจกบุคคลสู่ชุมชนและสังคม กระบวนการพัฒนารวมการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาสังคมด้วย

การพัฒนาถูกใช้ในความหมายของการพัฒนาทางกายภาพและเศรษฐกิจด้านความเป็นอยู่และการทำมาหาเลี้ยงชีพ องค์กรกลุ่มก้าวหน้าตั้งคำถามถึงความหมายของการพัฒนา และได้ข้อสรุปว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจและกายภาพอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องมีการสร้างสำนักประชาธิปไตย ที่มีประเด็นเรื่องความเท่าเทียม ความเสมอภาค สิทธิเสรีภาพ ฯลฯ ด้วย นอกจากนี้ องค์กรเหล่านี้ยังอ่อนแอและขาดพลัง องค์กรที่มีวัตถุประสงค์ใกล้เคียงกันจึงรวมกันเป็นเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างพลังให้กันและกัน การทำงานขยายตัวเชิงปริมาณเห็นได้จากการมีองค์กรใหม่ ๆ เกิดขึ้น และมีการทำงานเป็นเครือข่าย เกิดคณะทำงานและองค์กรเครือข่ายทำหน้าที่ประสานงานและผลักดันนโยบายด้านต่าง ๆ ตัวอย่างคือ เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเริ่มจากกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและขยายเพิ่มเป็นการคัดค้านโครงการพัฒนาที่ทำลายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายองค์กรด้านเด็กซึ่งเริ่มจากกิจกรรมเรื่องการให้ทุนการศึกษา ดูแลสุขภาพอนามัยและภาวะโภชนาการของเด็กและขยายเพิ่มไปทำงานด้านสิทธิเพื่อดูแลเด็กในภาวะยากลำบาก เด็กถูกทารุณ แรงงานเด็ก ตลอดจนรูปแบบการศึกษาสำหรับชุมชนและสังคม กรณีกิจกรรมด้านเด็กเกิดการขยายงาน โดยการขยายประเด็นในมิติที่เกี่ยวกับเด็กเพิ่มมากขึ้น และขยายขอบเขตของการให้นิยามกลุ่มเด็กเพิ่มจากเด็กในโรงเรียน เป็นเด็กในชุมชนซึ่งอาจอยู่ในโรงเรียนและนอกโรงเรียน และขยายเพิ่มจากการดูแลการศึกษาสำหรับเด็กเป็นการจัดการศึกษาให้กับทุกคนในสังคม

การวิเคราะห์กิจกรรมในช่วงนี้ คือ การวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีประชาสังคม (Civil Society Theory) ซึ่งมองว่าในสังคมประชาธิปไตยหรือกึ่งประชาธิปไตย องค์กรทางสังคมจะทำหน้าที่เป็นกลไกตรวจสอบการทำงานของหน่วยต่าง ๆ องค์กรเหล่านี้ให้ความสำคัญกับเรื่องจริยธรรมหรือความถูกต้องทางสังคม ตลอดจนเน้นเรื่องความรับผิดชอบทางสังคม บางครั้งปัจเจกชนต้องเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสาธารณะต้องสอดคล้องกัน ปัจเจกชนสามารถเข้าร่วมในกิจกรรมสาธารณะและมีสำนึกสาธารณะ ทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานภาครัฐและภาคธุรกิจไม่ให้เอาर्डเอาเปรียบผู้อื่น ขจัดคอร์รัปชัน และสร้างสังคมที่สงบสุข ปรัชญาการณที่สำคัญคือการปรับแนวคิดการทำงานแบบต่างคนต่างทำระดับองค์กร ซึ่งเน้นการพัฒนาองค์กรทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรการกุศล เป็นการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหวร่วมกัน ทำให้มีพลังและเป็นจุดเริ่มของการฟื้นตัวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) (อมรา 2546)

พัฒนาการของประชาธิปไตยทางตรง เกิดขึ้นพร้อมกัน และคู่ขนานกับการเติบโตของขบวนการทางสังคมแนวใหม่ แต่เดิมขบวนการทางสังคมและขบวนการทางการเมืองมักถูกแยกออกจากกัน โดยกำหนดให้ขบวนการทางการเมืองเกี่ยวข้องกับเรื่องเกี่ยวกับการเมืองเรื่องการเลือกตั้งเป็นหลัก ส่วนการเคลื่อนไหวที่ไม่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง เช่น ขบวนการของกลุ่มศาสนา กลุ่มผู้หญิง กลุ่มแรงงาน เป็นขบวนการทางสังคม แต่เมื่อขบวนการทางสังคมหรือขบวนการประชาธิปไตยทำหน้าที่เคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิทางการเมือง เช่นขบวนการชานาที่มีเป้าประสงค์ในการโค่นล้มอำนาจรัฐ ข้อแตกต่างระหว่างขบวนการทางสังคมและขบวนการทางการเมืองจึงไม่ชัดเจน

ขบวนการทางสังคมสมัยใหม่ที่มีเป้าหมายทางการเมืองและต้องการปรับเปลี่ยนนโยบายสาธารณะจึงแตกต่างจากขบวนการทางสังคมแบบเดิมๆ ที่เป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเพื่อเป้าหมายส่วนตัว

เมื่อองค์กรทั่วไปไม่มีพลังเพียงพอในการต่อรองกับอำนาจรัฐและได้รวมตัวกันในรูปเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างพลังแก่กันแล้ว ไม่ได้หมายความว่าเครือข่ายจะมีพลังมากพอที่จะต่อรองกับอำนาจรัฐได้ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐมีอำนาจเหนือประชาชนเสมอ กฎระเบียบที่ออกโดยรัฐทำให้รัฐอยู่ในฐานะได้เปรียบประชาชนอยู่แล้ว และถ้ามีผู้นำที่ไม่เป็นธรรมและเอาเปรียบประชาชน ความไม่เท่าเทียมทางอำนาจก็ยิ่งทวีคูณ ตามปกติแล้วประชาชนตัวเล็กๆ จะไม่สามารถต่อสู้กับอำนาจรัฐได้ การต่อสู้กับอำนาจรัฐในอดีตจึงเห็นได้ในรูปของกบฏชาวนา ซึ่ง James C. Scott (1985) มองว่าเป็นวิธีเดียวที่ผู้ที่อ่อนแอกว่าต่อสู้กับผู้ที่มีอำนาจได้ (Weapons of the Weak) เป็นการขัดขืนไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้มีอำนาจ แม้ผู้มีอำนาจจะเป็นผู้ควบคุมกฎระเบียบต่าง ๆ การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของกบฏชาวนาในประเทศต่างๆ ชี้ให้เห็นชัดเจนว่าการต่อสู้ของคนตัวเล็ก คือการรวมตัวกันขัดขืนผู้มีอำนาจและเป็นการแสดงออกทางตรง เป็นการใช้ประชาธิปไตยทางตรง ในอดีตการเกิดปฏิวัติชาวนาซึ่งมีผลทำให้หลายประเทศหันเข้าหาอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ แสดงให้เห็นพลังของคนตัวเล็กในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม ปัจจุบันมีการยอมรับการขัดขืนอำนาจรัฐโดยคนตัวเล็กกันมากขึ้น และมองการขัดขืนโดยสันติวิธีนี้ว่า “อารยะขัดขืน” (Civil Disobedience) (อมรา, 2549)

3. ประชาธิปไตยเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม

ในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1960 ผู้บริหารในหลายประเทศมองว่ารัฐและสังคมถือว่าเป็นสิ่งเดียวกัน บทบาทของรัฐมีสูงมากครอบงำองค์ประกอบทางสังคมได้หมด ทั้งในประเทศเสรีนิยมตะวันตกและประเทศคอมมิวนิสต์ แต่ภาพลักษณ์นี้เปลี่ยนไปเมื่อสิ้นสุดสงครามเย็นและได้มีการยกเลิกเส้นแบ่งระหว่าง 2 ค่าย พร้อมๆกันนั้นการขยายตัวของธุรกิจข้ามชาติมีผลทำให้กลไกธุรกิจเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการภาครัฐด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนต้องปรับเปลี่ยนโดยการให้ความสำคัญกับภาคธุรกิจด้วย

การขยายตัวของธุรกิจข้ามชาติทำให้การแข่งขันทางเศรษฐกิจมีเพิ่มมากขึ้น กลไกทางเศรษฐกิจในระดับประเทศเป็นกลไกแนวนอน ธุรกิจแข่งขันหรือร่วมมือกันโดยไม่ต้องพึ่งอำนาจรัฐ แต่การดำเนินงานของธุรกิจข้ามชาติ ทำให้รัฐต้องหันไปให้ความสำคัญกับกลไกแนวตั้ง รัฐบาลทำหน้าที่เชื่อมระหว่างกลไกนอกประเทศกับธุรกิจในประเทศ ธุรกิจหวังพึ่งรัฐบาลในการจัดการด้านสาธารณะ เช่น การออกกฎระเบียบเพื่อใช้ในระดับประเทศหรือระหว่างประเทศ บทบาทของรัฐต้องปรับเปลี่ยนจากการปกครองประชาชน มาเป็นการประสานประโยชน์ให้เกิดการแข่งขันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมโลกในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา รวมทั้งกระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการปรับกระบวนการทัศน์ในการมองถึงบทบาทของรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและประชาชน ตลอดจนความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ การปรับกระบวนการทัศน์ที่สำคัญ คือ การปรับจากความคิดด้านการปกครองของรัฐ (Government) เป็นความคิดด้านธรรมาภิบาล (Governance) ซึ่งหมายถึงการลดบทบาทอำนาจของรัฐส่วนกลางให้น้อยลง โดยกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งเพิ่มบทบาทภาคประชาชนในรูปของการตรวจสอบอำนาจและยอมรับความแตกต่างของกลุ่มย่อยที่หลากหลายด้วย

นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ ทำให้กลไกด้านการค้าการลงทุน ตกอยู่ภายใต้การควบคุมโดยองค์กรเหนือรัฐ เช่น องค์กรการค้าโลก (World Trade Organization) หรือธนาคารโลก /ธนาคารภูมิภาค ทั้งนี้การบริหารแบบธรรมาภิบาลจำเป็นต้องเกิดขึ้นทั้งในระดับเหนือรัฐ/ข้ามชาติ ระดับรัฐชาติ และระดับท้องถิ่น

Pierre and Peters (2000) มองว่า เกิดการถ่ายโอนอำนาจใน 3 รูปแบบ คือ (1) การถ่ายโอนอำนาจให้องค์กรเหนือรัฐในประเด็นของการควบคุมดูแลตรวจสอบด้านการค้าการลงทุน ด้านสิ่งแวดล้อมโลก และด้านความมั่นคงและสิทธิมนุษยชน (2) การกระจายอำนาจจากรัฐชาติสู่ระดับท้องถิ่น ผ่านการลดขั้นตอนการบริหารจัดการ ลดกฎเกณฑ์ให้ยืดหยุ่นและตอบสนองความต้องการที่หลากหลายและแตกต่างในระดับท้องถิ่นได้ และสุดท้าย (3) การถ่ายโอนกิจการบางอย่างสู่ภาคประชาสังคมและภาคประชาชนซึ่งได้ขยายตัวอย่างมากหลังการล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรระหว่างประเทศและมหาอำนาจ

สำหรับประเทศไทยเมื่อนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี และมีนโยบายสนับสนุนองค์กรประชาสังคม การเคลื่อนตัวของขบวนการทางสังคมมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นทำให้เกิดองค์กรเครือข่ายที่ทำงานทั้งระดับชาติและระดับข้ามชาติ ในระดับชาติการเคลื่อนตัวเรียกชื่อรัฐธรรมนูญ กระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ คือตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม การเคลื่อนตัวระดับข้ามชาติคือขบวนการต่อต้านทุนนิยมข้ามชาติที่เกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจที่มีผลกระทบทางสังคมสูง ภายในประเทศเดียวกันความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจนมีเพิ่มมากขึ้น ระดับระหว่างประเทศช่องว่างระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนามีเพิ่มมากขึ้นด้วย

เป็นที่ชัดเจนว่า การเคลื่อนตัวขององค์กรประชาสังคมในประเทศต่างๆ เป็นการเคลื่อนไหวระดับโลกในรูปของขบวนการโลกาภิวัตน์ทางสังคม โดยการสนับสนุนทางงบประมาณจากองค์กรข้ามชาติทั้งระดับทวีปภาคี พหุภาคี สหประชาชาติ รวมทั้งองค์กรศาสนา/สาธารณประโยชน์ข้ามชาติ เครือข่ายอาจก่อตัวขึ้นภายในประเทศและขยายตัวเพื่อประสานกับองค์กรต่างชาติ หรือเครือข่ายอาจเริ่มจากนอกประเทศและมาตั้งองค์กรสมาชิกสาขาขึ้นในประเทศในภายหลัง การรวมตัวจัดตั้งเครือข่ายทำให้เกิดขบวนการทางสังคมที่เคลื่อนไหวในมิติต่างๆ เช่น สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สุขภาพอนามัย และเป็นส่วนย่อยของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติ

กิจกรรมของขบวนการประชาธิปไตยที่ปรากฏชัดเจนมากในขณะนี้คือ ขบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ และอำนาจเหนือรัฐ โดยเฉพาะสถาบันการเงินระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก องค์กรการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารการพัฒนาแห่งเอเชีย กิจกรรมในช่วงนี้เคลื่อนตัวจากการต่อต้านอำนาจรัฐในช่วงก่อน มาเป็นการต่อต้านทุนนิยมในรูปของบริษัทข้ามชาติ และอำนาจเหนือรัฐ แนวทางการทำงานคือการส่งเสริมการสร้างและเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับองค์กรประชาชน สร้างความเข้มแข็งให้องค์กรท้องถิ่น กรณีประเทศไทยตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ขบวนการสมัชชาคนจนและเครือข่ายองค์กรท้องถิ่นที่ผนึกพลังเพื่อต่อต้านโครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่

ในยุคของการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติ องค์กรภาคประชาสังคมกลุ่มนี้ได้รับการขนานนามใหม่ว่าเป็น องค์กรเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement Organization – SMO) (Frezzo, 2015) รัฐจะต้องตระหนักถึงบทบาทของตัวเองว่าจำเป็นต้องลดน้อยลง และยอมรับว่าบทบาทของภาคประชาชนจะต้องเพิ่มขึ้นด้วย การเคลื่อนตัวของภาคประชาสังคมที่เกิดขึ้นเป็นการ

ต่อต้านอำนาจเหนือรัฐและกระบวนการโลกาภิวัตน์มากกว่าการต่อต้านอำนาจรัฐ รัฐจะต้องเข้าใจประเด็นเป้าหมายของกระบวนการและขบวนการและวิเคราะห์เหตุการณ์ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เมื่อเป็นเช่นนั้นรัฐจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีการทำงานและพิจารณาว่าภาครัฐและภาคประชาชนจะร่วมงานกันได้อย่างไร เป้าหมายของขบวนการทางสังคมในขณะนั้นคือการแสวงหาความเป็นธรรมทางสังคม

สังคมประชาธิปไตยกับจริยธรรมผู้นำเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม

การเคลื่อนตัวของภาคประชาสังคมเป็นกระบวนการสากลที่เกิดขึ้นทั่วโลกและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางสังคม ในขณะเดียวกันในกระบวนการเดียวกันนี้ก็มีการสนับสนุนแนวคิดเรื่องธรรมาภิบาล ซึ่งหมายถึงการบริหารจัดการโดยลดบทบาทของภาครัฐลง แนวคิดกระจายอำนาจที่ได้รับการส่งเสริมอยู่พร้อม ๆ กันนี้ ก็สอดคล้องกับเรื่องการลดบทบาทรัฐส่วนกลางและกระจายอำนาจการตัดสินใจไปยังรัฐบาลท้องถิ่น

แท้ที่จริงประเด็นเรื่องทุนนิยมกับจริยธรรมและศีลธรรม เป็นประเด็นพิจารณาของกระบวนการ พัฒนาอุตสาหกรรมและการขยายตัวของทุนนิยมตั้งแต่คริสต์วรรษที่ 18 หรือก่อนหน้านั้นด้วยซ้ำ ดังปรากฏในหนังสือ ชื่อ The Protestant Ethic and Spirit of Capitalism ของ Max Weber นักสังคมศาสตร์กระแสหลักที่ได้รับการยอมรับในวงวิชาการอย่างกว้างขวาง ในช่วงนั้นมีการตั้งคำถามว่าการพัฒนาเข้าสู่สังคมทุนนิยมจะมีผลทำให้ค่านิยมเรื่องจริยธรรมและศีลธรรมสูญหายไปหรือไม่ มีการตีความ “ความดี” “จริยธรรม” และ “ศีลธรรม” ในระดับของพฤติกรรมทั่วไปและชีวิตประจำวันด้วย อย่างไรก็ตามการขยายตัวของทุนนิยม ในระยะแรกซึ่งก็คือจุดเริ่มต้นของกระบวนการโลกาภิวัตน์ ได้รับการต่อต้านในรูปของการปฏิวัติขบวนการทั่วโลก โดยผู้ที่คัดค้านเชื่อว่าการขยายตัวของทุนนิยมจะทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางสังคมมากขึ้น James C. Scott ได้ศึกษาขบวนการชาวนาในเอเชียอาคเนย์และเขียนหนังสือชื่อ The Moral Economy of the Peasants (1976) และชี้ให้เห็นว่าสังคมชาวนามีระบบเศรษฐกิจแบบมีศีลธรรมหรือเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ชาวนาก็มีจริยธรรมในการไม่เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันอีกด้วย (Peasant ethic) ประเทศที่ปฏิเสศทุนนิยมจึงหันเข้าหาอุดมการณ์สังคมนิยมและอุดมการณ์คอมมิวนิสต์

จะเห็นได้ว่าระบบทุนนิยมถูกตั้งคำถามในประเด็นเรื่องจริยธรรมศีลธรรมและคุณธรรมเรื่อยมา ทั้งนี้เพราะระบบทุนนิยมเป็นระบบที่เน้นการแข่งขัน เมื่อระบบทุนนิยมขยายตัวการแข่งขันก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนรัฐต้องเข้าไปแทรกแซงเพื่อไม่ให้เกิดการเอาัดเอาเปรียบกันจนเกินไป แต่แม้กระนั้นการแทรกแซงของรัฐก็สามารถหยุดยั้งการเอาเปรียบและลดระดับความไม่เป็นธรรมทางสังคมได้เพียงบางส่วนเท่านั้น เช่น พัฒนาการของการขยายตัวของทุนนิยมเสรีสู่ทุนนิยมผูกขาดทำให้รัฐบาลต้องออกกฎหมายห้ามการผูกขาด (anti-trust law) เมื่อไม่สามารถผูกขาดภายในประเทศได้ เจ้าของกิจการก็ขยายธุรกิจออกนอกประเทศเป็นทุนนิยมข้ามชาติและหันไปค้ากำไรหรือซูตริต หรือ เอาเปรียบคนในประเทศอื่นต่อไป โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจทำให้ต้องกำหนดกฎเกณฑ์เรื่องการค้าการลงทุนผ่านกลไกขององค์การการค้าโลกเพื่อให้สามารถควบคุมการเอาัดเอาเปรียบในระดับต่างๆได้อย่างเป็นระบบ

แนวคิดเรื่องธรรมาภิบาลทางธุรกิจเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ใช้ควบคุมผู้คนในสังคมโลก โดยที่ผู้ประกอบการธุรกิจทุกคนในทุกระดับจะต้องทำธุรกรรมด้วยความโปร่งใส มีความชอบธรรม ตรวจสอบได้ ฯลฯ ในกรณีที่ธุรกิจของนายกรัฐมนตรีนไม่โปร่งใสและไม่ชอบธรรม เพราะแท้ที่จริงการเป็นนายกรัฐมนตรีนทำให้ไม่สามารถทำธุรกิจได้ แต่ถ้านายกฯ ให้ผู้อื่นกระทำแทนในนาม ประเด็น

เรื่องจริยธรรมและความชอบธรรมของนายกรัฐมนตรีจึงเป็นประเด็นที่ภาคประชาสังคมเรียกหา ส่วนฝ่ายของนายกรัฐมนตรีก็จะโต้กลับว่าทุกขั้นตอนที่ดำเนินไปถูกต้องตามกฎหมายทั้งหมด

ผู้ที่อยู่ในวงการธุรกิจมักจะกล่าวว่าการทำธุรกรรมในลักษณะนี้ผู้ประกอบการในวงการได้ถือปฏิบัติมาเป็นปกติอยู่แล้ว เหตุใดจึงเรียกร้องจากผู้นำประเทศเป็นพิเศษ ความเห็นของผู้เขียนในประเด็น ประชาธิปไตยกับจริยธรรมผู้นำมี 3 เรื่อง คือ

1. มาตรฐานทางจริยธรรมของผู้นำ

การเป็นผู้นำ หมายความว่า บุคคลนั้นจะต้องแตกต่างจากบุคคลทั่วไป การทำตามกฎหมายคือมาตรฐานขั้นต่ำ สำหรับบุคคลทั่วไป แต่การดำเนินชีวิตของผู้นำจะต้องมีการเสียสละ และจะต้องมีมาตรฐานทางจริยธรรมสูงกว่าที่กฎหมายกำหนด ผู้นำมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคม ต้องดูแลให้ผู้ด้อยโอกาส มีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรสาธารณะตามมาตรฐานที่รัฐกำหนด ถ้าไม่สามารถเข้าถึงได้ตามมาตรฐานกลาง ผู้ด้อยโอกาสต้องได้รับการเพิ่มโอกาส เพื่อให้เขาสามารถปรับตัวเองขึ้นมาถึงระดับมาตรฐานกลางได้ ในขณะที่เดียวกันผู้นำต้องลดสิทธิ์ หรืออย่างน้อยต้องไม่ใช้สิทธิ์พิเศษหรืออำนาจพิเศษ เพื่อเอาเปรียบผู้อื่น การใช้กฎหมายต้องเข้มข้นเป็นพิเศษสำหรับผู้นำ

2. ความหมายและคุณลักษณะของประชาธิปไตยเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม

คำว่าประชาธิปไตยจริยธรรมหรือประชาธิปไตยธรรมาภิบาลเป็นกระบวนการหรือการกระทำซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายของสังคมที่เป็นธรรม กระบวนการประชาธิปไตยที่มีจริยธรรมจึงเป็นวัฒนธรรมการทำงานที่ยึดในคุณธรรม ศีลธรรม การมีเมตตาธรรม สันติธรรม ชั้นดีธรรม และมีความยุติธรรม เป้าหมายของการเป็นสังคมที่เป็นธรรมนี้แม้จะอยู่ห่างไกลแต่ก็เป็นเป้าหมายที่ควรไฝหา

3. บทบาทของภาคประชาสังคมในการแสวงหาสังคมประชาธิปไตยที่ผู้นำมีจริยธรรม

กระบวนการประชาธิปไตยเป็นกระบวนการที่ประชาชนต้องมีส่วนร่วม การแสวงหาสังคมประชาธิปไตยจึงเป็นหน้าที่ของทุกคน การเมืองภาคประชาสังคมได้เกิดขึ้นและมีพัฒนาการผ่านกระบวนการต่างๆมากกว่า 70 ปี บทเรียนมีมากมาย พลังประชาชนในภาคประชาสังคมเท่านั้นที่จะสามารถถ่วงดุลอำนาจรัฐ ตรวจสอบการทำงานของภาครัฐและนำพาสังคมไทยไปสู่สังคมประชาธิปไตยที่มีความเป็นธรรมทางสังคมได้

สรุป

ประชาธิปไตยของสังคมไทยได้พัฒนาผ่านขั้นตอนต่างๆตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2475 ขบวนการประชาธิปไตยได้เกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงนั้น โดยภาคประชาสังคมได้เป็นผู้ขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในขั้นตอนต่างๆ ในช่วง พ.ศ. 2475 บทบาทของภาคประชาสังคมมีให้เห็นชัดเจนในรูปของขบวนการต่างๆ แม้คณะราษฎรจะเป็นกลุ่มคนที่ดำเนินการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่องค์กรประชาสังคมอื่นๆ เช่นกลุ่มผู้หญิงหัวก้าวหน้าและคณะสงฆ์ก็ได้เคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน แต่ขบวนการประชาธิปไตยต้องหยุดดำเนินการลงในช่วงเผด็จการทหาร

บทบาทของขบวนการนักศึกษาในการเรียกร้องประชาธิปไตยในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แสดงให้เห็นว่าแม้ภายใต้เผด็จการทหารที่ปิดกั้นประชาธิปไตย ขบวนการประชาธิปไตยก็เกิดขึ้นได้ และแม้จะถูกกดบทบาทหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 อย่างไรก็ตาม หลังจากรัฐบาลประกาศนโยบายนิรโทษกรรม 66/23 หลังจากนั้นในเดือนพฤษภาคม 2535

ขบวนการประชาสังคมสามารถแสดงพลังเพื่อป้องกันไม่ให้ประเทศไทยกลับเข้าสู่การปกครองภายใต้เผด็จการทหารอีก ขบวนการประชาสังคมได้ขยายตัวและเพิ่มพลัง โดยการทำงานในรูปของเครือข่าย ตั้งแต่วิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 และการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาธิปไตยที่ต่อต้านเผด็จการทหารได้เปลี่ยนมาเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการแทรกแซงของนักธุรกิจ หลังจากที่ได้นักธุรกิจมาบริหารประเทศ ประเด็นเรื่องประชาธิปไตยได้เปลี่ยนจากประชาธิปไตยที่เน้นการเลือกตั้งให้ได้ผู้แทนมาบริหารประเทศ มาเป็นประเด็นเรื่องความเป็นธรรมทางสังคม โดยผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีจริยธรรมและคุณธรรม ดำเนินการบริหารประเทศด้วยเมตตาธรรม สันติธรรม ขันติธรรมและความยุติธรรม เพื่อเป้าหมายของการได้มาซึ่งสังคมที่มีความเป็นธรรมและเป็นประชาธิปไตย แต่ปัญหาเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมของผู้นำ รวมทั้งการทุจริตประพฤตินับยังคงเป็นปัญหาเรื้อรัง จนมีการปฏิวัติและร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ รวมทั้งการปฏิวัติในปี ๒๕๕๗ และการร่างรัฐธรรมนูญในขณะนี้

บรรณานุกรม

- กฤตยา อาชวนิจกุล และกนกวรรณ ชรวรรณ (2545) “ขบวนการทางสังคมบนมิติการเมืองเรื่องเพศและร่างกายผู้หญิง” ในผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ วิถีชีวิต วิถีสู้ : ขบวนการประชาชนร่วมสมัย กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- คณินนิตย์ จันทบุตร (2528) การเคลื่อนไหวของยูวสงฆ์ไทยรุ่นแรก 2477-2484 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- ธงชัย วินิจจะกุล (2548) ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา ปาฐกถา 14 ตุลา ประจำปี 2548 กรุงเทพฯ : มูลนิธิ 14 ตุลา
- นรินทร์ ภาชิต (2544) แถลงการณ์เรื่องสามเณรวัตรนารีวงศ์ พ.ศ. 2471 ฉลอง สุนทราวาณิชย์ (บรรณาธิการ) หนังสือลำดับที่ 4 ชุดหนังสือหายาก กรุงเทพฯ :สมาคมมิตรภาพ ญี่ปุ่น – ไทย
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน
- ศิริพร สโครบานเนค (2526) ขบวนการผู้หญิงในประเทศไทย (2398 – 2475) สตรีทัศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 (สิงหาคม-กันยายน) หน้า 28 – 35
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2546) ประเทศไทยบนเส้นทางประชาธิปไตย : บทสำรวจปัญหาและทางออก ปาฐกถา 14 ตุลา ประจำปี 2546 กรุงเทพฯ : มูลนิธิ 14 ตุลาคม
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548) การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์
- อมรา พงศาพิชญ์ และคณะ (2546) องค์กรสาธารณะประโยชน์ในประเทศไทย กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อมรา พงศาพิชญ์ (2548) สตรีนิยมและขบวนการผู้หญิง : ความเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาสังคมข้ามชาติ และขบวนการสังคมแนวใหม่ กรุงเทพฯ : สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข
- อมรา พงศาพิชญ์ (2549) อนาคตการเมืองไทย : ขบวนการประชาธิปไตยเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม ปาฐกถา 14 ตุลาคม ประจำปี 2549 กรุงเทพฯ : มูลนิธิ 14 ตุลา

- Frezzo, Mark (2015) The Sociology of Human Rights. Cambridge : The Polity Press.
- Pierre, Jon and B.Guy Peters (2000) Governance, Politics, and the State. London : Macmillan Press, Ltd.
- Scott J.C. (1976) The Moral Economy of the Peasants. Haven : Yale University Press.
- James C, Scott (1985) Weapons of the Weak : Everyday Forms of Peasant Resistance. New Haven : Yale University Press
- Weber, Max (1930) The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism T.C .Parsons (Trans.) London : Allen& Unwin